

Bijlage AI afwegingskader deel 1

De informatie in dit document geeft aanvullende achtergrond bij het AI-afwegingskader, De AI-weegschaal – Deel 1. Het is bedoeld voor iedereen die zich verder wil verdiepen in de onderliggende uitgangspunten en geraadpleegde bronnen. Daarmee fungeert het als naslag voor wie meer context zoekt bij het kader.

Inhoudsopgave

1. Wat is artificiële intelligentie?
2. De wettelijke kernwaarden van het notariaat
3. Uitgangspunten voor de praktijk
4. Principes voor een verantwoorde inzet van AI
5. Synthese: de verantwoorde inzet van AI in het notariaat
6. Bibliografie

1. Wat is artificiële intelligentie?

1.1 Wat is artificiële intelligentie?

- AI is een verzamelnaam voor uiteenlopende soorten toepassingen en systemen. Een algemeen geaccepteerde definitie van AI bestaat niet.
- AI-computersysteem voeren taken uit waarvoor doorgaans menselijke intelligentie noodzakelijk is. Ze hebben het vermogen om waar te nemen, specifieke doelen na te streven, acties uit te voeren en te leren van feedback.
- Op basis van grote hoeveelheden inputdata kan het systeem tot bepaalde uitkomsten komen. Deze lijken op voor het systeem reeds bekende uitkomsten.
- AI speelt – bewust, maar soms ook onbewust – al lange tijd een rol in ons dagelijks leven. Sommige AI-technologieën bestaan al tientallen jaren. In de afgelopen jaren is er veel veranderd op dit gebied. De snelheid waarmee AI-systemen zich ontwikkelen, is in korte tijd aanzienlijk toegenomen.
- Een voorbeeld van een AI-systeem dat vaak gebruikt wordt, maar waarvan men niet vaak weet dat het AI is, is een vertaalmachine.
- In veel verschillende sectoren en domeinen wordt AI ingezet. Daarom heeft het een grote impact op de maatschappij, de economie en technologische ontwikkelingen.
- Deze impact hangt samen met vraagstukken over technologische ontwikkelingen, ethische dilemma's en (mensen)rechten. Het is daarom van belang om na te denken over hoe verantwoord omgegaan kan worden met AI in een digitaliserende maatschappij.

1.2 Waarvoor kan AI gebruikt worden?

- Het is mogelijk om AI voor verschillende soorten taken in te zetten. Voorbeelden hiervan zijn:
 - Classificeren: *Zoals het op basis van woordkeuze kunnen herkennen of feedback positief of negatief is.*
 - Optimaliseren van processen: *Zoals het versnellen van het proces om planningen te maken.*
 - Vergaren en verwerken van kennis: *Zoals het samenvatten van teksten of analyseren van jurisprudentie.*
 - Opsporen van criminaliteit: *Zoals het monitoren bij vermoedens van criminele activiteiten of herkennen van fraude.*
 - Voorspellingen doen: *Zoals de kans op een droogte of overstroming inschatten.*
 - Creëren: *Zoals het maken van nieuwe teksten, afbeeldingen, video's en muziek.*

- Leveren van diensten: *Zoals het inzetten van een chatbot om een vraag te stellen.*
- Ondersteunen: *Zoals het structureren van grote hoeveelheden data.*
- Computer vision: *Zoals gezichtsherkenning om uw smartphone te ontgrendelen.*
- Associëren: *Zoals het aanraden van filmpjes, series of producten op basis van gedrag.*

De markt voor AI-diensten groeit. Dit betekent dat AI op steeds meer plekken ingezet gaat worden. Het is belangrijk om mee te gaan met de tijd. Dan kunt u profiteren van de voordelen, maar u moet ook bewust zijn van risico's. Daarnaast gaan de ontwikkelingen zo snel, dat het van belang is om uw kennis over AI te vergroten. Dit maakt het makkelijker om snelle veranderingen te begrijpen en gebruiken.

1.3 Wat zijn de voordelen van AI?

- Zoals toegelicht kan AI voor veel taken worden ingezet. Door deze grote verscheidenheid, de snelheid van AI-systemen en het tempo waarin dit zich verder ontwikkelt, biedt AI op meerdere fronten interessante voordelen (die soms ook met elkaar samenhangen) voor de mens. Voorbeelden hiervan zijn:
 - Verbeteren van kwaliteit: *De kwaliteit van het werk van de gebruiker kan omhoog gaan, omdat de gebruiker sneller over meer informatie beschikt en meer tijd heeft door het wegvallen van routinetaken.*
 - Versterken van kennispositie: *De kennis van de gebruiker kan sneller en eenvoudiger vergroot worden.*
 - Ondersteunen bij complexe vraagstukken: *Complexe vraagstukken kunnen beter opgelost worden doordat AI helpt bij het analyseren van bronnen. Ook biedt het nieuwe inzichten en (grote hoeveelheden) informatie die noodzakelijk zijn om tot antwoorden te komen.*
 - Vergroten efficiëntie: *Doordat AI routinetaken kan overnemen, kunnen gebruikers efficiënter te werk gaan.*
 - Snellere dienstverlening: *AI is 24/7 beschikbaar en biedt een laagdrempelige manier om in contact te treden.*
 - Beter geïnformeerde besluiten: *Zoals door het in kaart brengen van verschillende publieke opinies en zienswijzen om de gebruiker meer kanten van een verhaal te laten zien.*

1.3 Welke risico's kleven aan het gebruik van AI?

- Het gebruik van AI is niet zonder risico's. Wanneer AI wordt ingezet, moeten gebruikers zich altijd bewust zijn van de nadelen die hierbij (kunnen) komen kijken en moeten zij proberen om risico's zoveel mogelijk te mitigeren. Voorbeelden hiervan zijn:
 - Bias & discriminatie: *AI kan vanuit bepaalde vooroordelen output genereren en hiermee groepen discrimineren.*

- Te weinig beschikbare trainingsdata: *Wanneer er onvoldoende input is voor het AI-systeem, wordt de output hierdoor beïnvloed. Dit kan toch onvolledigheid en onjuistheid leiden.*
- Ondoorzichtigheid en complexiteit van systemen: *De technologie achter een AI-systeem kan complex zijn en soms is niet duidelijk hoe het tot een bepaalde output komt. Gebruikers weten niet precies hoe het systeem functioneert en wat er met hun input gebeurt.*
- Geen ethische AI: *Ethische AI bestaat niet, het ethisch handelen van mensen wel. Een AI-systeem kan daarom niet zelf oordelen wat goed is, wat tot haatdragende of shockerende content kan leiden.*
- Manipulatie van het systeem: *AI-systemen hebben geen eigen gedachtes. Het is mogelijk voor gebruikers om het systeem te manipuleren en zo te gebruiken dat de gewenste uitkomst wordt behaald.*
- Negatieve impact op het milieu: *Het gebruik van AI kost energie en water en heeft daardoor een grote impact op het klimaat. Toenemend gebruik van AI betekent dus ook een grotere ecologische voetprint.*

1.4 Wat betekent ethiek?

- In de vorige paragraaf werd reeds benoemd dat ‘ethische AI’ niet bestaat.
- Ethiek gaat over blijvend kritisch nadenken over hoe we handelen, zodat we adequaat reageren op nieuwe omstandigheden.
- Ethiek gaat daarom niet over het vaststellen wat goed of slecht is, maar over kritisch reflecteren over of wat je doet goed is. Dat kan zowel over de handeling zelf gaan als over de uitkomst of de impact van onze handelingen.
- Bij ethische reflectie zijn positieve idealen waar een mens naar streeft (de *waarden*) van belang. Een waarde wordt vastgelegd in een *norm* waarnaar je handelt.
- In het werk van een notaris spelen beginselen zoals onafhankelijkheid en zorgvuldigheid een belangrijke rol. Ethische reflectie over de rol van deze waarden bij het gebruik van AI is belangrijk, omdat AI geen neutraal instrument is. Door ethische reflectie en onderzoek of en hoe AI past bij de waarden van de notaris, kunnen we beter begrijpen hoe AI kan worden ingezet op een manier die aansluit bij de waarden van de beroepsgroep. U kunt verantwoorden waarom u welke keuzes in een bepaalde situatie maakt, en op welke waarden deze handelingen zijn gebaseerd.

Waarde

Behulpzaamheid

Norm

Wanneer iemand een
probleem bij u aanklaagt,
biedt u hulp aan

2. Wettelijke kernwaarden van het notariaat

2.1 Europees: AVG

- De Europese Algemene Verordening Gegevensbescherming (hierna: AVG) stelt regels over de omgang met persoonsgegevens. Deze verordening is van toepassing op Nederland en schept daarmee ook plichten en verantwoordelijkheden voor de Nederlandse notaris.
- In de AVG zijn in artikel 5 zeven beginselen opgenomen. Hieronder worden de beginselen toegelicht. U ziet in de volgende paragrafen dat de Europese beginselen overlap vertonen met de Nederlandse Wet op het notarisambt.

Overkoepelend: Verantwoordingsplicht: *De verwerkingsverantwoordelijke is verantwoordelijk voor het naleven van de beginselen en kan dit ook aantonen.*

- Rechtmatigheid, behoorlijkheid, transparantie: *Gegevensverwerkingen zijn gebaseerd op grondslagen en niet in strijd met andere wettelijke plichten (rechtmatig). Ook zijn ze niet discriminerend, onverwacht, nadelig of misleidend zonder rechtvaardige reden (behoorlijk). De verwerking is transparant.*

- Doelbinding: *De gegevens worden verzameld voor een duidelijk beschreven doel.*

- Dataminimalisatie: *Er worden zo min mogelijk gegevens verwerkt.*

- Juistheid: *Er wordt zorg gedragen voor de juistheid van gegevens en geactualiseerd wanneer nodig.*

- Opslagbeperking: *Gegevens worden volgens een bewaartermijn opgeslagen en niet langer dan nodig.*

- Integriteit & vertrouwelijkheid: *Gegevensverwerkingen worden goed beveiligd. De betrokkene mag erop vertrouwen dat zijn gegevens veilig zijn. Dat geldt extra sterk voor bijzondere persoonsgegevens.*

2.2 Europees: de nieuwe AI-verordening

- Op 13 maart 2024 is de AI-verordening aangenomen met nadere voorwaarden voor het gebruik van AI-systemen.
- In de verordening zijn verboden omtrent AI opgenomen (hoofdstuk 2). Zo mogen technieken die manipulatief of misleidend zijn en daardoor het gedrag van personen verstoren om een geïnformeerd besluit te nemen, niet gebruikt worden.
- Voldoet een systeem aan de volgende twee voorwaarden, dan is er sprake van een AI-systeem met een hoog risico. Deze systemen moeten voldoen aan specifieke

voorwaarden en gemonitord worden. Ook zijn er verplichtingen voor aanbieders en gebruikersverantwoordelijkheden. Het gaat om de volgende systemen:

- a) het AI-systeem is bedoeld om te worden gebruikt als veiligheidscomponent van een product of het AI-systeem is zelf een product dat valt onder de in bijlage I opgenomen harmonisatiewetgeving van de Unie;
 - b) voor het product waarvan het AI-systeem de veiligheidscomponent op grond van punt a) vormt of voor het AI-systeem als product zelf moet een conformiteits-beoordeling door een derde partij worden uitgevoerd met het oog op het in de handel brengen of in gebruik stellen van dat product op grond van de in bijlage I opgenomen harmonisatiewetgeving van de Unie.
- Lidstaten zijn verplicht om een autoriteit op te zetten die de nodige procedures voor beoordeling, aanwijzing en aanmelding van conformiteitsbeoordelingsinstanties opzet en uitvoert, evenals toezicht uitoefent.
 - In hoofdstuk 4 regelt de Europese wetgever de (transparantie)verplichtingen voor aanbieders en gebruikersverantwoordelijken van bepaalde AI-systemen, zoals AI-geletterdheid onder personeel en andere personen die namens hen AI-systemen gebruiken.
 - Ook zijn er specifieke vereisten voor AI-modellen met algemene doeleinden.

In de AI-verordening zijn verschillende verplichtingen opgenomen voor aanbieders en gebruikers van AI-systemen. Hieronder lichten wij deze verder toe. Het is van belang om op de hoogte te zijn van deze verplichtingen. Enerzijds om te weten wat er van gebruikers wordt verwacht, maar ook om te weten waar de aanbieder van een systeem aan moet voldoen. De verordening maakt daarnaast een verschil in vereisten voor het soort en type systeem.

Hoog risico, aanbieder: betrouwbaar, transparantie, en controleerbaar: *De aanbieder draagt zorg voor de techniek van het systeem volgens deze principes. Bijvoorbeeld door het geven van instructies en het opzetten van een risicomanagementsysteem.*

Hoog risico, gebruiker: gebruik in overeenstemming met de instructies: *De gebruiker volgt de instructies van de provider van een AI-systeem op.*

Hoog risico, gebruiker: toezicht en monitoring: *De gebruiker stelt zoveel mogelijk menselijk toezicht in. Ook controleert hij de invoer en werking van het systeem.*

Hoog risico, publieke dienstverlener: FRIA: *Voor overheidsinstanties en organisaties die publieke diensten verlenen is een Fundamental Rights Impact Assessment (FRIA) verplicht.*

Algemene doeleinden, aanbieder: mitigeren systeemrisico's: *De aanbieder van een General Purpose AI-model zorgt voor een adequaat veiligheidsniveau, beperkt risico's en houdt toezicht op ernstige incidenten.*

Specifieke systemen, aanbieder: transparantie: *De aanbieder van een General Purpose AI-model zorgt voor een adequaat veiligheidsniveau, beperkt risico's en houdt toezicht op ernstige incidenten.*

Specifieke systemen, gebruiker: informatieplicht: *Voor sommige systemen geldt dat de gebruiker duidelijk moet aangeven dat content middels AI is gegeneerd.*

Aanbieder & gebruiker: AI-geletterdheid: *Voor alle systemen geldt dat personeel en andere gebruikers van AI voldoende kennis moeten hebben over het gebruik van AI. Er wordt rekening gehouden met de context waarin personen werken.*

2.3 Nederland: kernwaarden WnA

- De *Wet op het notarisambt* legt verschillende kernwaarden voor het notariaat vast. Deze moeten voorop staan bij het gebruik van AI.
 - De waarde 'integriteit' ligt ten grondslag aan onderstaande waarden en moet daarom altijd in acht genomen worden.
 - De waarden van het notariaat vertonen sterke overlap met de eerdergenoemde beginselen en verplichtingen uit de AVG en AI-verordening.
- Onafhankelijkheid (art. 17): *De notaris handelt zelfstandig en vrij van beïnvloeding van anderen.*
- Onpartijdigheid (art.17): *De belangen van alle betrokken partijen zijn gelijk. De notaris is objectief en handelt zonder vooroordelen.*
- Vertrouwelijkheid (art.22): *De notaris heeft een geheimhoudingsplicht. Cliënten moeten erop kunnen vertrouwen dat alle informatie die zij aan een notaris verstrekken, uiterst zorgvuldig wordt behandeld.*
- Zorgvuldigheid (art.17): *De notaris werkt grondig en nauwkeurig. Hij heeft oog voor de belangen van de cliënt.*

3. Uitgangspunten voor de praktijk

3.1 Uitgangspunten voor de praktijk

- De KNB heeft een aantal uitgangspunten geformuleerd die richting geven aan de manier waarop het notariële beroep zich ontwikkelt in een veranderende samenleving, en biedt handvaten hoe de notaris in de huidige praktijk zijn ambt verantwoord kan uitvoeren.
- Ethiek is randvoorwaardelijk voor het handelen vanuit de andere uitgangspunten en moet overkoepelend worden beschouwd.

Overkoepelend: de notaris neemt ethiek mee voor, tijdens en na het maken van beslissingen → *De notaris heeft oog voor ethische dilemma's. Hij handelt onpartijdig en onafhankelijk. Bij het maken van keuzes neemt hij ook de ethische aspecten van een vraagstuk in overweging.*

- De notaris biedt meerwaarde → *De notaris beschikt over implicit knowledge en ervaring om een cliënt te helpen in een bepaalde situatie. De relatie tussen notaris en cliënt is waardevol, onder andere doordat de notaris maatwerk biedt. De toegevoegde waarde is de kosten van de notaris waard.*

- De notaris is verantwoordelijk → *De notaris biedt rechtszekerheid aan zijn cliënt en kan alle stappen van het proces uitleggen. Hij informeert de cliënt op een adequate manier over mogelijkheden, risico's en gevolgen.*

- De notaris is een onafhankelijke professional → *De notaris verlicht lasten. Hij is toegankelijk voor cliënten en gericht op het verlenen van goede service.*

- De notaris werkt op een veilige manier → *De notaris houdt zich aan zijn geheimhoudingsplicht. Hij verwerkt gegevens op een uiterst zorgvuldige manier en kan adequaat omgaan met gevoelige informatie.*

- De notaris van nu is toekomstbestendig → *De notaris gaat mee met de tijd en is op de hoogte van maatschappelijke en technologische ontwikkeling. Hij is creatief en leergierig. Het notariaat is een interessante loopbaanmogelijkheid.*

4. Principes voor een verantwoorde inzet voor AI

4.1 Principes bij de inzet van AI

- Om op een verantwoorde manier om te gaan met AI, is het van belang om te handelen volgens een aantal principes.
- Deze principes zien op het gebruik van AI door verschillende soorten gebruikers in verschillende soorten sectoren. Ondanks dat het om andere gebieden gaat, blijven de principes in al deze situaties toepasselijk.

1. Stel altijd vragen bij het gebruik van AI

Het gebruik van AI gaat niet alleen om de vraag of iets mag (juridisch) of kan (technisch), maar ook of iets wenselijk (ethisch) is. Zet AI alleen in wanneer het van toegevoegde waarde is en de risico's in kaart zijn gebracht en gemitigeerd zijn. Zorg ervoor dat u het gebruik kan verantwoorden.

2. Compliance bij wet- en regelgeving

Er moet onder andere rekening worden gehouden met regels die voortvloeien uit de AVG, de AI-verordening, de Grondwet en specifieke regels voor het notariaat, zoals de Wet op het notarisambt en KNB-verordeningen.

3. Oog voor menselijke tussenkomst

De beslissingen van het systeem moeten controleerbaar zijn door mensen. Er dient toezicht te zijn vooraf, tijdens en achteraf. Beslissingen worden niet klakkeloos overgenomen en het resultaat wordt niet automatisch als waarheid aangenomen.

4. Handel met verantwoorde waarden in het achterhoofd

Denk hierbij aan transparantie over (het gebruik van) systemen, technische robuustheid en veiligheid, eerlijkheid, inclusiviteit, non-discriminatie, impact op milieu en maatschappij, monitoring van in- en output en het recht op privacy.

5. Investeer om duurzaam gebruik te realiseren

Zorg ervoor dat gebruikers en het management verantwoord met AI om (kunnen) gaan, en

verhoog daarmee de AI-geletterdheid. Er is geen one size fits all. Leg commitment vast om te blijven investeren in AI-geletterdheid.

6. Wees bewust van risico's en mitigeer deze

Investeer bij het gebruik van een systeem in waar de risico's zitten en hoe deze het beste gemitigeerd kunnen worden. Gebruik geen systemen die ontoelaatbare risico's met zich meebrengen.

5. Synthese: Verantwoorde inzet van AI binnen het notariaat

5.1 Verantwoorde inzet van AI binnen het notariaat

- Uit de synthese blijkt dat kernwaarden, uitgangspunten en principes samenhang met elkaar vertonen. De waarden en uitgangspunten van het notariaat moeten worden gezien in relatie tot principes van AI en vice versa. Door niet te handelen naar de uitgangspunten en principes, is het ook niet mogelijk om te voldoen aan de kernwaarden.
- De kernwaarden en uitgangspunten krijgen door technologische ontwikkelingen een andere betekenis. Dat vraagt om andere waarborgen.
- Het verband tussen deze verschillende punten wordt via een cirkel weergegeven. Voor dit figuur is gekozen om aan te duiden dat kernwaarden, uitgangspunten en principes allen invloed hebben op elkaar en een wisselwerking bestaat. Ook gaat het om een continu cyclisch proces, waarbij waarden elkaar blijven beïnvloeden, en de notaris vragen moet blijven stellen.
- Door te onderzoeken wat de kernwaarden van het notariaat, de uitgangspunten voor de praktijk en de principes voor een verantwoorde inzet van AI zijn, kan samengebracht worden hoe de verantwoorde inzet van AI *binnen* het notariaat eruit komt te zien.
- Aan het begin van het kader ziet u voorbeelden hoe uitgangspunten en de verantwoorde inzet van AI met elkaar samenhangen. De kernwaarden moeten altijd in acht worden genomen.
- Daarnaast is het principe 'Investeer om duurzaam gebruik te realiseren' niet gelimiteerd tot één specifieke waarde, maar in zijn algemeenheid noodzakelijk om verantwoord met AI om te gaan.

Notarissen kunnen dus hun kernwaarden *versterken* door op een verantwoorde manier om te gaan met AI. AI vormt dan geen bedreiging, maar biedt juist *kansen en mogelijkheden* voor de toekomst.

6. Bibliografie

6.1 Bronnen

1. Van Dale. (z.d.). Intelligentie. In *Van Dale*. Geraadpleegd op 31 maart 2025, van <https://www.vandale.nl/pages/gratis-woordenboek/intelligentie>
2. Piersma, N., & Henzen, L. (2024). “Misschien een domme vraag, maar wat is AI eigenlijk?”. Hogeschool van Amsterdam, Centre of Expertise Applied Artificial Intelligence.
3. IBM Data and AI team (2023, 12 oktober). Understanding the different types of artificial intelligence. *IBM*. Geraadpleegd op 2 april 2025, van <https://www.ibm.com/think/topics/artificial-intelligence-types>
4. Khalifa, M. & Albadawy, M. (2024). Using artificial intelligence in academic writing and research: An essential productivity tool. *Computer Methods and Programs in Biomedicine Update*, Volume 5, 100145, <https://doi.org/10.1016/j.cmpbup.2024.100145>
5. De toekomst van AI. (z.d.). *Voordelen en beperkingen*. Geraadpleegd op 8 April 2025, van <https://detoekomstvanai.nl/artikelen/deel-i-de-technologie-duikboten-zwemmen-niet/hoe-verhoudt-ai-zich-tot-menselijke-intelligentie-en-besluitvorming/voordelen-en-beperkingen/>
6. Sarah Chudleigh (2024, 7 augustus). Slaat ChatGPT je gegevens op? (+ andere zorgen over gegevensprivacy). *Botpress*. Geraadpleegd op 2 April 2025, van <https://botpress.com/nl/blog/does-chatgpt-save-data>
7. Rijksinspectie Digitale Infrastructuur. (z.d.) *Toepassingen van AI*. Geraadpleegd op 7 april 2025, van <https://www.rdi.nl/onderwerpen/kunstmatige-intelligentie/toepassingen-van-kunstmatige-intelligentie>

8. Veronique Scharwächter. (2023, 5 juli). Wat is Machine Learning? Betekenis & Voorbeelden. *Scribbr*. Geraadpleegd op 31 maart 2025, van <https://www.scribbr.nl/ai-tools-gebruiken/wat-is-machine-learning/>
9. Robert Keus. (2024, 1 oktober). Welke soorten AI zijn er? *Brthrs*. Geraadpleegd op 31 maart 2025, van <https://brthrs.nl/blog/welke-soorten-ai-zijn-er/>
10. Lyons, J.B., Hobbs, K., Rogers, S. and Clouse, S.H. (2023). Responsible (use of) AI. *Front. Neuroergon.* 4:1201777, doi: 10.3389/fnrgo.2023.1201777.
11. Gordon, J.S., & Nyholm, S. (2021). Ethics of Artificial Intelligence. *Internet Encyclopedia of Philosophy*. Internet Encyclopedia of Philosophy (IEP). <https://iep.utm.edu/ethic-ai/>
12. Martins Martinho Bessa, A. C. (2022). Empirical Essays in Artificial Intelligence Ethics. Dissertation (TU Delft), Delft University of Technology. <https://doi.org/10.4233/uuid:f686a46e-d470-4fb5-9a6d-997501188dfa>
14. TU Delft. (z.d.) *Kunstmatige intelligentie met een moreel kompas*. Geraadpleegd op 7 april 2025, van <https://www.tudelft.nl/stories/articles/kunstmatige-intelligentie-met-een-moreel-kompas>
15. Utrecht Data School. (z.d.) *De ethische data assistant*. Geraadpleegd op 31 maart 2025, <https://deda.dataschool.nl/wp-content/uploads/sites/415/2022/11/DEDA-NL.handbook.V3.1.pdf>
16. NLdigital. (2024, 20 juni). *Ethische Code Artificial Intelligence*. Geraadpleegd op 7 april 2025, van <https://www.nldigital.nl/kennis-producten/ethische-code-artificial-intelligence/>
17. Microsoft. (z.d.). *responsible-ai-toolbox/notebooks/responsibleaidashboard/tabular/tour.ipynb at main · microsoft/responsible-ai-toolbox*. GitHub. <https://github.com/microsoft/responsible-ai-toolbox/blob/main/notebooks/responsibleaidashboard/tabular/tour.ipynb>
18. Autoriteit Persoonsgegevens. (2025, 30 januari). *Aan de slag met AI-geletterdheid*. Geraadpleegd op 27 maart 2025, van <https://www.autoriteitpersoonsgegevens.nl/documenten/aan-de-slag-met-ai-geletterdheid>
19. Kenniscentrum Data & Maatschappij (2020, 7 december). *Ethische principes en (niet-) bestaande juridische regels voor AI*. Geraadpleegd op 16 april 2025, van <https://data-en-maatschappij.ai/publicaties/ethische-principes-en-niet-bestaande-juridische-regels-voor-ai>
20. High-Level Expert Group on Artificial Intelligence, Europese Commissie. (2020, 17 juli). *The assessment list for trustworthy artificial intelligence (ALTAI)*. Geraadpleegd op 16 September 2025, via <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/assessment-list-trustworthy-artificial-intelligence-altai-self-assessment>
21. Unie van Waterschappen. (2024, 4 oktober). *AI-Kompas*. Geraadpleegd op 17 april 2025, van <https://unievanwaterschappen.nl/wp-content/uploads/AI-kompas-unie-van-waterschappen.pdf>
22. NBA. (2024, oktober). *AI in control*. Geraadpleegd op 28 maart 2025, van <https://www.nba.nl/siteassets/tools-en-ondersteuning/publicaties/2024/nba-leidraad-ai-in-control.pdf>
23. Auditdienst Rijk. (2023). *Onderzoekskader algoritmes*. Geraadpleegd op 28 maart 2025, van <https://open.overheid.nl/documenten/61b54381-d331-40ed-8fce-b2883b195f25/file>
24. Algemene Rekenkamer (2024, 15 mei). *Toetsingskader algoritmes v2.0*. Geraadpleegd op 28 maart 2025, via <https://www.rekenkamer.nl/onderwerpen/algoritmes/documenten/publicaties/2024/05/15/het-toetsingskader-aan-de-slag>
25. UNESCO. (z.d.). *Ethics of Artificial Intelligence*. Geraadpleegd op 24 maart 2025, via <https://www.unesco.org/en/artificial-intelligence/recommendation-ethics>
26. Digitale Overheid. (2025, 26 februari). *Wat je moet weten over AI-geletterdheid*. Geraadpleegd op 24 maart 2025, van <https://www.digitaleoverheid.nl/achtergrondartikelen/wat-je-moet-weten-over-ai-geletterdheid/>
27. Digitale Overheid. (2025, 16 april). *Artificiële Intelligentie*. Geraadpleegd op 12 mei 2025, van <https://www.digitaleoverheid.nl/overzicht-van-alle-onderwerpen/nieuwe-technologieen-data-en-ethiek/artificiele-intelligentie-ai/>

28. Peter Kulche. (2024, 7 december). Ongewenste effecten van kunstmatige intelligentie. *Consumentenbond*. Geraadpleegd op 25 maart 2025, van <https://www.consumentenbond.nl/internet-privacy/wat-is-kunstmatige-intelligentie>
29. Europees Parlement. (2024, 10 juli). *Wat is artificiële intelligentie en hoe wordt het gebruikt?* Geraadpleegd op 12 mei 2025, van <https://www.europarl.europa.eu/topics/nl/article/20200827STO85804/wat-is-artificiele-intelligentie-en-hoe-wordt-het-gebruikt>
30. Rijksinspectie Digitale Infrastructuur. (z.d.). *Wat is kunstmatige intelligentie?* Geraadpleegd op 24 maart 2025, van <https://www.rdi.nl/onderwerpen/kunstmatige-intelligentie/wat-is-kunstmatige-intelligentie>
31. Kaptein, M., & E. Boschma (Eppy). (2016). *Leiderschap in ethiek*. Van <http://hdl.handle.net/1765/124734>
32. Reijneveld, M., & Walree, T. (2023). *Een verkenning van de mogelijkheden en juridische grenzen van AI binnen het notariaat*. Van <https://repository.ubn.ru.nl/handle/2066/293525>
33. Reijneveld, M., Walree, T., Wolters, P. & Roes S.. (2022). *Rapport AI in het Notariaat*. Radboud Universiteit.
34. Ferrara, E. (2024). Fairness and Bias in Artificial Intelligence: A Brief Survey of Sources, Impacts, and Mitigation Strategies. *Sci*, 6(1), 3. <https://doi.org/10.3390/sci6010003>
35. Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat. (2024). *AI Impact Assessment*. Van <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2022/11/30/ai-impact-assessment-ministerie-van-infrastructuur-en-waterstaat>
36. Beleidsregel veilig omgaan met kunstmatige intelligentie / artificial intelligence (AI), gemeente Bergeijk.
37. Interne en externe interviews.
38. Díaz-Rodríguez, N., Del Ser, J., Coeckelbergh, M., López de Prado, M., Herrera-Viedma, E., Herrera, F.. (2023). Connecting the dots in trustworthy Artificial Intelligence: From AI principles, ethics, and key requirements to responsible AI systems and regulation, *Information Fusion*, Volume 99, <https://doi.org/10.1016/j.inffus.2023.101896>
39. De toekomst van AI. (z.d.). *Voordelen en beperkingen*. Geraadpleegd op 8 April 2025, van <https://detoekomstvanai.nl/artikelen/deel-i-de-technologie-duikboten-zwemmen-niet/hoe-verhoudt-ai-zich-tot-menselijke-intelligentie-en-besluitvorming/voordelen-en-beperkingen/>
40. TrustArc. (2024). *Responsible Artificial Intelligence Checklist*. Geraadpleegd op 8 april 2025, van <https://trustarc.com/wp-content/uploads/2024/05/Responsible-AI-Checklist-.pdf>
41. Advies & Training.ai. (2023, 3 maart). *Privacyrisico's & ethische dilemma's in tijden van AI*. Geraadpleegd op 25 maart 2025, van <https://www.adviesentraining.ai/post/privacyrisicos-ethische-dilemmas-ai>

6.2 Beeldmateriaal bronnen

1. Foto slide 2, 3, 4, 26, 27, 28 hoofddeel I, slide 7, 8, 13, 21, 23, 29, 31, 36, 38, 42 deel II: Yasmin Dwiputri & Data Hazards Project / <https://betterimagesofai.org/> / <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>
2. Foto slide 6, 13, 15, 17, 19, 21, 23 hoofddeel I, slide 2 en 3 bijlage deel I, slide 9, 10, 12, 22, 30, 37, 43 deel II: Elise Racine / <https://betterimagesofai.org/> / <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>